

**Ewa Masłowska**

Instytut Slawistyki PAN

ejmasłowska@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3178-5977

## **Pijmy, przyjaciele, dziś u Sójków jest wesele!**

Let Us Drink, Friends, There Is a Wedding  
at the Sójkas' Today!

**Beata Maksymiuk, *Wesela z pogranicza kultur i religii. Obszar południowego Podlasia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2025.**

DOI: 10.12775/LL.1.2.2026.012 | CC BY-ND 4.0

Książka Beaty Maksymiuk wprowadza czytelnika w scenerię rytuału weselnego w wielokulturowym środowisku południowego Podlasia. Autorka – jako rodowita Podlasianka – zżyta z regionem i doskonale rozumiejąca całą złożoność pogranicza, podjęła się rekonstrukcji tradycyjnego modelu wiejskiego obrzędu zaślubin na obszarze styku kultur i religii Wschodu i Zachodu. Zwracając się ku tematowi uważanemu za badawczo wyeksploatowany, Beata Maksymiuk kierowała się poczuciem, że w bogactwie licznych opracowań gubi się cała specyfika i złożoność problemu. Stąd narodziła się potrzeba holistycznego ujęcia zagadnienia z perspektywy czasowej, z uwzględnieniem zmian, jakie wprowadziła współczesność. Dodatkowym impulsem – jak pisze autorka we *Wstępie* – było zetknięcie się z bogactwem ludowych motywów pieśniowo- muzycznych w obszarze obrzędowości weselnej podczas prac nad monografiami *Lubelskie* (Bartmiński 2011) i *Podlaskie* (Szymańska 2016) wydanymi pod auspicjami Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk w serii *Polska Pieśń i Muzyka Ludowa*. Dzięki temu motywy pieśniowe zostały włączone do opisu obrzędu i potraktowane jako jego integralna część.

Monografia Beaty Maksymiuk jest etnolingwistycznym studium o strukturze dwudzielnej: teoretycznej i analitycznej. Na kompozycję pracy składają się cztery rozdziały poprzedzone obszernym wprowadzeniem. Dwa pierwsze rozdziały stanowią część teoretyczną i poświęcone zostały dwóm głównym zagadnieniom – pogranicza (rozdział 1: *Pojęcie i wyznaczniki wschodniego pogranicza kulturowego*) oraz obrzędowi przejścia (rozdział 2: *Wesele jako obrzęd przejścia*), na których autorka buduje opis i systematykę wesela na obszarze południowego Podlasia. Część analityczną otwiera rozdział *Etapy w modelu tradycyjnego wesela z obszaru południowego Podlasia*, a kończy *Paradygmatyczna systematyka obrzędu weselnego*. Podsumowanie opracowania zawarte zostało w *Zakończeniu*, a ramę delimitacyjną stanowią bibliografia oraz aneks z dokumentacją fotograficzną przedstawiającą współczesny przebieg obrzędu weselnego na Podlasiu.

Jak czytamy we *Wstępie*, badaczka postawiła przed sobą ambitny cel rekonstrukcji obrzędu weselnego z dwóch perspektyw czasowych: przeszłej (żywej jeszcze w pamięci najstarszego pokolenia) oraz współczesnej, znanej Maksymiuk z autopsji. Potrzebę konfrontacji tradycji ze współczesnością uzasadniał brak systematycznie przeprowadzonych badań na tym terenie na przestrzeni ostatnich 40 lat, co skłoniło ją do rzetelnej analizy dotychczasowych opracowań oraz nieopublikowanych materiałów zalegających w archiwach, a także podjęcia własnych badań terenowych i ich kompleksowego opisanie w szerokim kontekście kultury pogranicza polsko-białorusko-ukraińskiego.

We *Wstępie* Maksymiuk przedstawiła założenia metodologiczne pracy. Mając do wyboru etnolingwistyczną szkołę moskiewską zainicjowaną przez Nikitę Tołstoja (1992: 15–22) oraz lubelską szkołę etnolingwistyki kognitywnej Jerzego Bartmińskiego (1986: 16–17, 2006: 77–90; 2016: 7–29), sięgnęła do zasobów wypracowanych przez oba ośrodki. Do opisu obrzędu jako całościowego tekstu wykorzystała wyszczególnione przez Tołstoja trzy podstawowe składniki: werbalny, rzeczowy i akcyjny. Charakterystykę wesela uzupełniła ponadto kodami wyodrębnionymi przez kolejnych badaczy: lokatywnym (Adamowski 1999: 199–214), personalnym (Tolstaya 2007: 28), temporalnym (Szadura 2016: 41) oraz muzycznym (Maksymiuk-Pacek 2017: 364). Zgodnie z wytycznymi lubelskiej szkoły etnolingwistycznej autorka postawiła sobie za cel rekonstrukcję języka kultury obrzędu, wykorzystując wypracowane przez specjalistów lubelskich bogate instrumentarium badawcze: językowy obraz świata, podmiot kreujący rzeczywistość, profilowanie, stereotyp, definicję kognitywną, perspektywę interpretacyjną, punkt widzenia, które stwarza możliwości deskrypcji wykraczającej poza ramy czysto werbalne i sięgnięcia do znaczeń symbolicznych oraz relewantnych kulturowo treści niezależnie od tego, w jakim kodzie są manifestowane (Niebrzegowska-Bartmińska 2017: 13).

Taką postawę badawczą autorka deklaruje we *Wstępie*, przyjmując w pracy kognitywno-antropologiczną perspektywę badań. Teksty językowe (pieśni, przemowy, oracje) i dokumentacja etnograficzna (relacje o weselach, zapisy obrzędu, zdjęcia, rekwizyty itp.) posłużyły jej do odtworzenia systemu wartości i zachowań społecznych badanej grupy oraz do zaprezentowania obrzę-

du weselnego z punktu widzenia jego miejsca w kulturze badanego obszaru, statusu społecznego i sposobu funkcjonowania w otoczeniu wielokulturowym. W części teoretycznej (w dwu pierwszych rozdziałach) Maksymiuk stosuje jednolity sposób omówienia obu głównych pojęć – pogranicza i obrzędu przejścia. Wychodzi od szerokiego ujęcia problemu, następnie zawęża pole widzenia, by w końcowej fazie uporządkować wiedzę z punktu widzenia celu badawczego.

Rozdział *Pojęcie i wyznaczniki wschodniego pogranicza kulturowego*, otwierający główną część teoretyczną pracy, składa się z pięciu podrozdziałów. Autorka rozpoczyna od zaprezentowania stanu wiedzy nad pograniczem, po czym skupia się na analizie prac poświęconych pograniczu kulturowemu, by określić zakres pojęcia jako przestrzeni komunikacji i dialogu kultur, co decyduje o specyficznym charakterze obszaru, i na to Maksymiuk kieruje uwagę w dalszych rozważaniach. Problematykę *Wschodniego pogranicza kulturowego* przedstawia w trzech perspektywach: 1) historycznej, 2) socjologicznej, 3) językowej. Zjawiska wyznaczające odrębność językowo-kulturową tego terenu obejmują aspekt społeczno-kulturowy oraz językowy.

W ujęciu autorki krajobraz kulturowy konstytuują zarówno materialne, jak i duchowe świadectwa dziedzictwa regionu, czyli budowle, zwłaszcza sakralne, gdyż reprezentują przynależność do różnych Kościołów, podobnie jak nekropolie i obiekty kultu, a ponadto stroje, obyczaje doroczne i rodzinne oraz towarzyszące im elementy lokalnego folkloru muzycznego i scenicznego, a nawet rytualne pokarmy. Choć każdy z wymienionych elementów kulturowego krajobrazu może nosić specyficzne cechy właściwe danej grupie narodowościowej czy etnicznej, a ich przedstawiciele są w pełni świadomi swojej odrębności, ani nie wyklucza to możliwości współuczestniczenia w obrzędach, ani nie zakłóca współżycia. Badaczce udało się dowieść, że w wielokulturowym tyglu wytworzyła się koherentna kultura, w której różnice pełnią funkcje spajające, dając mieszkańcom poczucie tożsamości terytorialnej.

Na specyfikę południowego Podlasia jako obszaru przenikania się kultur wskazują także wyniki dotychczasowych badań naukowych dotyczących językowego aspektu kultury. Autorka dokonała ich wyboru i przedstawiła w układzie, jaki stosuje do wszystkich rozważań teoretycznych, wychodząc od faktów *stricte* językowych (nazw miejscowych z komponentem „podlaski”, cech dialektalnych i zapożyczeń), a kończąc na tekstach uwikłanych w kulturowy kontekst (wytworzenie tzw. gwary chachłackiej, by obie grupy polsko- i ukraińskojęzyczne mogły się nią posługiwać w zależności od kontekstu sytuacyjnego).

Opis kulturowo-językowych wyznaczników południowego Podlasia zamyka pierwszą część teoretyczną dotyczącą pogranicza, w której autorce udało się wykazać, że badany przez nią obszar nosi wszystkie cechy właściwe temu terminowi.

Druga teoretyczna część rozprawy, równie obszerna, traktuje o weselu jako obrzędzie przejścia. Maksymiuk konsekwentnie stosuje raz wybrany schemat eksplikacyjny: wychodzi od konceptualizacji samego pojęcia obrzędu na podstawie danych systemowych (słownikowych), by dokonać syntezy wyodrębnionych z nich składników znaczenia i przedstawić zakres semantyczny terminu,

a następnie w wyniku przeglądu prac badaczy zagranicznych i polskich ostatecznie skupić się na treściach istotnych dla obrzędu przejścia, zaczerpniętych z pracy *Les rites de passage* Arnolda van Gennepa (2006). Badaczka opowiedziała się za uniwersalnym schematem przechodzenia przez poszczególne etapy zmiany stanu, który oddaje momenty graniczne w życiu jednostki. Za podstawę części analitycznej przyjęła trójdzielną strukturę rytuałów (faza separacji/wyłączania, faza liminalna/przejściowa, faza integracji/włączanie) – i była to bez wątpienia słuszną decyzją, gdyż model ten stwarza dogodny ramy do interpretacji materiału z uwzględnieniem różnych punktów widzenia.

Teoretyczną część monografii stanowi wieloaspektowy i kompleksowy opis terminów trudno definiowalnych, jakimi są „pogranicze kulturowe” oraz „obrzędy przejścia”. Istotną wartość wnosi wielostronny i bardzo szeroko potraktowany przegląd literatury przedmiotu uwzględniający różne nurty badawcze w poszczególnych dziedzinach nauki. Pozwoliło to autorce na wypracowanie jednolitego aparatu badawczego w części analitycznej oraz wybranie najbardziej adekwatnej metody deskrypcji.

Druga część monografii (rozdziały 3 i 4) jest poświęcona analizie wesela jako obrzędu przejścia w dwu aspektach: rekonstrukcji i systematyzacji tradycyjnego modelu wiejskiego wesela na obszarze południowego Podlasia.

W rozdziale 3 autorka przedstawiła kolejne sekwencje przebiegu obrzędu, od fazy wstępnej – rajenia – aż do finalizacji ceremonii, czyli przenosin panny młodej do domu męża. Każdy etap omówiony jest szczegółowo według zasady konsekwentnie stosowanej w całej pracy. Opis zawiera zatem dane językowe (etymologię, znaczenia słownikowe, derywaty), usystematyzowany przegląd literatury związanej z badanym etapem oraz materiał ilustracyjny, który stał się podstawą charakterystyki danej sekwencji: miejsca i czasu zdarzenia, podmiotów działających, ich roli i sposobu sprawowania funkcji, aktów mowy (nakazów, zakazów, błogosławieństw), gestów, czynności i przedmiotów, tekstów, muzyki itp. Badaczka uwzględniła także typologię rytuałów z perspektywy procesu przechodzenia z jednego stanu w drugi. Czytelnik otrzymuje zatem barwny i niezwykle żywy opis obrzędu, przeplatany partiami dialogowymi oraz tekstami pieśni, muzyką i tańcami, które były nieodłącznymi składnikami scenariusza zdarzenia o wymiarze społecznym i sakralnym. Maksymiuk dokonała szczegółowej i bardzo udanej rekonstrukcji obrzędu weselnego, który stanowi jeden z najbardziej rozbudowanych form obrzędowości rodzinnej, wpisanej w obrzędowość doroczną.

W następnym rozdziale badaczka ujęła obrzęd weselny w ramy wyznaczane przez kody kulturowe: osobowy, czasowo-przestrzenny, rzeczowo-przedmiotowy, akcjonalny, werbalny, muzyczny i choreograficzny. Jest to zatem kluczowa część pracy, w której semiotyczna charakterystyka obrzędu weselnego ma posłużyć jako odwzorowanie sposobu porządkowania świata przez człowieka. Każdemu składnikowi tej paradygmatycznej struktury poświęcony jest oddzielny podrozdział, a ich kolejność odzwierciedla hierarchię ważności dla obrzędu przejścia.

Za najważniejszą kategorię autorka uznała czas, który nie tylko organizuje przebieg wszystkich działań na poszczególnych etapach obrzędu weselnego, ale także jest istotny ze względu na umiejscowienie i wagę tego wydarzenia w całym życiu człowieka. Badaczka zastosowała przy tym trójdzielny układ temporalny (przed weselem, w jego trakcie i po nim), który odpowiada uniwersalnemu schematowi rytuałów przejścia. Ponadto ukazała, że poszczególne odcinki czasu (pora roku i dnia, godzina, faza księżyca) są naznaczone semantycznie i odzwierciedlają różnice kulturowe (sobota jako dzień niewłaściwy dla swatów czy wiosenny czas ślubów dla prawosławia w opozycji do tradycji katolickiej).

Równy status z czasem autorka nadaje przestrzeni, a tym samym przebieg całej akcji weselnej przedstawia w ramach czasowo-przestrzennych. Obrzędową przestrzeń badaczka dzieli na społeczną (z ważnymi dla wesela elementami: wsią, kościołem, karczmą, drogą, cmentarzem) oraz indywidualną (domem weselnym panny młodej oraz domem pana młodego). Wszystkie składniki przestrzeni zostały przez Maksymiuk opisane we wzajemnej relacji, z uwzględnieniem ich roli semiotycznej i wartości aksjologicznej. Badaczka zwróciła uwagę na funkcję integrującą przestrzeni na wszystkich etapach wesela, co najwyraźniej widać na przykładzie indywidualnej przestrzeni domu, który traci swą integralność, przyjmując weselną gość. Choć dom panny młodej staje się wówczas przestrzenią wspólną dla biesiadników, nie narusza to jego statusu – pozostaje on punktem centralnym wesela, odgrywa rolę środka świata, a poszczególne części domu i znajdujące się tam przedmioty nabierają znaczeń symbolicznych, co zostało przez badaczkę dokładnie omówione i barwnie zaprezentowane.

Weselną przestrzeń zapełniają jej uczestnicy, którzy zostali przez autorkę pogrupowani według tradycyjnych ról sprawowanych w obrzędzie: na głównych, drugoplanowych i podrzędnych. Główni bohaterowie wydarzenia – para nowożeńców – zajmują wprawdzie centralną pozycję, jednakże Maksymiuk – podobnie jak inni badacze – uważa ich za biernych uczestników, poddawanych działaniom osób z najbliższego otoczenia: drużbów, gospodarzy wesela (ojca i matkę) oraz kierujących przebiegiem wszystkich zdarzeń marszałka i swata. Choć wydaje się to poniekąd uzasadnione, warto zaznaczyć, że młoda para, będąc obsługiwaną, nie traci przecież podmiotowości. Nowożeńcy nadal pozostają podmiotem czującym, przeżywającym (a więc aktywnym), podczas gdy uświęcony tradycją obrzęd przejścia dokonuje się jako akt społeczny.

Charakterystyka semiotyczna młodej pary i drużyny weselnej (drużby, drużby, swata, swatki, marszałka, starosty i starości, rodziców nowożeńców, rodziców chrzestnych, kapeli, księdza) oraz postaci drugoplanowych (proszonych i nieproszonych gości weselnych) stanowi wyczerpujący opis społecznego wymiaru wesela tradycyjnego z odniesieniem do współczesności. Ze względu na to, że każdej z głównych postaci jest poświęcony oddzielny podrozdział, autorka mogła omówić pełnione przez nich funkcje na poszczególnych etapach obrzędu oraz przedstawić je w szerszym kontekście sytuacyjnym, wraz z cha-

rakterystycznymi dla odgrywanej roli atrybutami (różgą weselną dla starosty, świętym obrazem dla matki chrzestnej), z przywołaniem autentycznych wypowiedzi respondentów.

W opisie obrzędu weselnego ujęto ponadto kod werbalny i muzyczny oraz kody niewerbalne (gestyczny, zachowania motywowane wierzeniowo). Każdemu z nich poświęcony został oddzielny podrozdział, ale dopiero wszystkie razem pozwalają odczytać wesele jako tekst kultury.

Słowna charakterystyka obrzędu weselnego została ujęta w dwu sferach: formuł błogosławieństw i życzeń z właściwą im funkcją sprawczą oraz tekstów pieśni weselnych wykonywanych z akompaniamentem muzycznym podczas całej uroczystości.

Muzyka i śpiew nie tylko służą oświetleniu ceremonii, ale też porządkują jej przebieg – odgrywają rolę scenariusza wydarzenia i instrukcji działań. Bogaty repertuar pieśniowo-muzyczny wnosi treści emocjonalne, liryczne, dramatyczne, żartobliwe, satyryczne stosownie do sytuacji wykonawczej, ponadto pełni ważną funkcję integrującą.

W bardzo ciekawy sposób Maksymiuk zaprezentowała i zinterpretowała kod niewerbalny wesela. Poprzez mowę gestów ukazała kolejne etapy uroczystości weselnej, podczas której dochodzi do wzajemnej wymiany komunikatów między nowożeńcami (wymiana bochenków chleba), między młodymi a rodziną i sąsiadami (ukłony, poczęstunki) oraz między rodziną, nowożeńcami a weselnikami (kreślenie znaku krzyża, kropienie wodą święconą, rytualne przepijanie do siebie, częstowanie jedzeniem, obsypywanie ziarnem czy cukierkami). Autorka pokazała, jak w sytuacjach szczególnie doniosłych gesty wzmacniały znaczenie formuł słownych (błogosławieństwa), a wielu rytualnym czynnościom towarzyszyły dodatkowo śpiewy (jak przy pieczeniu korowaja) i tańce (taniec swata z korowajem). Przedstawiona przez badaczkę charakterystyka pozawerbalnego kodu ukazała siłę tradycji oraz znaczenie wszystkich czynności i gestów obrzędu weselnego, którym przypisywano moc sprawczą i wpływ na przyszłe życie nowożeńców.

Parametryczną charakterystykę podlaskiego wesela zamyka analiza kodu akcjonalnego, związanego z działaniami motywowanymi wierzeniowo. Maksymiuk opisała tu szereg znaków złożeń na etapie przygotowań do ślubu, sygnałów zapowiadających pomyślne lub niepomyślne życie małżeńskie oraz listę czynności magicznych zapewniających młodej parze szczęście. Jest to najbardziej aksjologicznie naznaczony opis obrzędu z perspektywy socjologicznej, gdyż zawarte w nim prognozy ujawniają zakodowane społecznie obawy i nadzieje związane z małżeństwem.

Z takiego ujęcia podlaskiego wesela wyłania się uporządkowany sposób postrzegania świata z perspektywy ziemskiej i kosmicznej. Autorce udało się zrekonstruować tradycyjny model obrzędu przejścia, uchwycić rolę symboli w przenikaniu się *sacrum* i *profanum*, zwłaszcza gdy ich moc ujawnia się w czynnościach rytualnych i działaniach magicznych.

Odtworzenie tradycyjnego wzorca rytualnego posłużyło za podstawę do opisu współczesnego obyczaju weselnego zamieszczonego w *Podsumowaniu*, które stanowi mocno wybrzmiewającą część pracy. Konfrontując współczesne podlaskie wesele z jego modelem tradycyjnym, badaczka – za sprawą wszechstronnej analizy źródeł zastanych i wywołanych – uchwyciła dynamikę zmian, jakie zaszły na przestrzeni lat 1962–2022. Za główną przyczynę owych przekształceń Maksymiuk uważa rozwój usług w zakresie organizacji przyjęć weselnych, przez co obrzęd utracił społeczny charakter. Z przedstawionego w tabeli porównania wynika, że na wschodnim Podlasiu tradycja przenika się ze współczesnością, tworząc nowy model, w którym zasadnicze etapy wesela zachowały się, choć w zmienionej postaci, a te, które się zdezaktualizowały (rajenie, swatanie, rozpleciny, pokładziny, przenosiny), wskutek ogólnych zmian społecznych zostały zastąpione nowymi zwyczajami, zgodnie z panującą obecnie modą. Obraz zmieniającego się wesela na wschodnim Podlasiu oddaje zebrana w aneksie dokumentacja fotograficzna.

Zamieszczone na końcu pracy bibliografia oraz wykaz źródeł, indeksy, spis map i fotografii stanowią uzupełniające elementy opracowania, które badaczom mogą służyć jako wartościowe źródło dodatkowych informacji.

#### BIBLIOGRAFIA

- Adamowski, J. (1999). *Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne*. Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, J. (1986). Czym zajmuje się etnolingwistyka? *Akcent*, 4, 16–22.
- Bartmiński, J. (red.) (2011). *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały* (t. 4: *Lubelskie*). Instytut Sztuki PAN, Wydawnictwo UMCS, Wydawnictwo Muzyczne Polihymnia.
- Gennep, A. van. (2006). *Obrzędy przejścia. Systematyczne studium ceremonii* (przekł. B. Biały). Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Maksymiuk-Pacek, B. (2017). Trwałość i innowacyjność obrzędu. Na przykładzie etapów dawnego i współczesnego wesela z terenów południowego Podlasia. *Konteksty. Polska sztuka ludowa*, 1–2, 364–370.
- Niebrzegowska-Bartmińska, S. (2017). Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie? *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, 29, 11–29.
- Szymańska, J. (red.) (2012). *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały* (t. 5: *Podlasie*, cz. 1: *Teksty pieśni obrzędowych*). Instytut Sztuki PAN.
- Szadura, J. (2016). „Jak we dnie nie zobaczę, nie mogę spać w nocy” – kod temporalny w ludowych pieśniach o miłości. W: J. Szadura, D. Gocół (red.), *Gawędy o kulturach II* (s. 41–56). Wydawnictwo Polihymnia.
- Tolstaya, S. M. (2007). K ponyatyu kulturnych kodov. *Studia Ethnologica B.60*, 23–31.
- Tołstoj, N. I. (1992). Język a kultura (niektóre zagadnienia słowiańskiej etnolingwistyki). *Etnolingwistyka*, 1, 15–25.